

VRIJ NEDERLAND 26 NOVEMBER 1988

BERTUS AAFJES

De reizende
kluizenaar

JAN DIBBETS
Eindelijk terug in
Nederland

Het riskante dichtersleven van Bertus Aafjes

'Mijn poëzie is geen kwestie van mijn geest, maar van mijn totale structuur, en is als zodanig niet het voorwerp van mijn geestelijke controle'

WIM HAZEU

Bertus Aafjes, weinig dichtersnamen zullen zo bekend zijn als de zijne, weinig dichters zo onbekend. Sinds vijftien jaar woont Aafjes, teruggetrokken, in een boshuis te Noord-Limburg. Zelden bezocht, nimmer geïnterviewd. Volgend jaar wordt hij vijfenzeventig jaar. Wim Hazeu zocht de dichter op en beschreef zijn leven, een ander leven dan de herinnering wil.

In 1942 kreeg Bertus Aafjes in zijn huis te Amsterdam bezoek van de toen al vermaarde dichter-criticus Martinus Nijhoff. Gespreksthema was: wel of niet aanmelden bij de Kultuurkamer. Schrijvers die in openbaarheid wilden blijven publiceren, moesten zich bij deze Duitse vinding onder leiding van Nederlandse collaborateurs aanmelden, waarmee zij zich tot het gilde van de landverraders bekenden. Het advies van Nijhoff aan Aafjes was: 'Meld je aan. Je hebt een gezin met kinderen en geen inkomsten.' Aafjes las het aanmeldingsformulier dat Nijhoff achterliet en verscheurde het. Na de oorlog was Nijhoff (zelf geen lid van de Kultuurkamer geweest) een van de 'rechters' van de Eredraad voor Letterkunde die veroordelingen uitsprak over de collaborerende schrijvers. 't Is een van de vele even merkwaardige als op-

vallende verhalen uit het leven van Bertus Aafjes, die over een halfjaar vijfenzeventig jaar wordt en van wie dan de *Verzamelde gedichten* zullen verschijnen.

Voor velen is Bertus Aafjes een vrome, katholieke, blijmoedige dichter, die op een kasteel te Hoensbroek woont en van wiens dichtbundel *Een voetreis naar Rome* meer dan honderdduizend exemplaren zijn verkocht. Van deze herinnering klopt weinig, alleen het oplagecijfer is juist. Aafjes woont sedert meer dan vijftien jaar in een bescheiden huisje in het mastbos bij het Noordlimburgse Swolgen, waar hij een kluisenaarsbestaan leidt. Dood en treurnis, verlangen naar het onbereikbare, verbazing over het verleden en vraagtekens bij de toekomst zijn enkele thema's in zijn werk die geschraagd worden door een dosis opstandigheid en koppigheid, zoals dat werd samengevat in het gedicht *Muurbloem*: *Er zijn vele wegen, Maar de juiste weg Is de weg ertegen;*

Niet de weg eronder, Dat is onderkruipery, Niet de weg erover, Dat is pluimstrijkerij Maar de weg ertegen, Tegen alle wegen in, En dat is van de wijsheid Nog maar het begin.

Tijdens de herdenkingsdienst na het overlijden van drs. Joop den Uyl onthulde de nieuwe voorman van de Partij van de Arbeid Wim Kok, dat Joop den Uyl dit gedicht van Aafjes tot motto voor zijn leven had gekozen. *Muurbloem* kwam al voor in een schoolcahier van Aafjes vol met 'dylirische, didactische en dactylische' gedichten, onder de verzameltitel *Ongecensureerd* 'geschreven in de nacht van Zondag 19 november op Maandag 20 november' 1939. Hij gaf het in dat vooroorlogse jaar aan zijn vriend de schrijver Pierre H. Dubois, met onder andere dit motto:

Staand van links naar rechts: Gerard den Brabander, F. Bordewijk, Bert Voeten, Clara Eggink, J.W.F. Werumeus Buning, François Pauwels, J.W. Hofstra, Henriëtte van Eyk, H.W.J.M. Keuls, Clare Lennart, Johan Fabricius, Ed. Hoornik, Hella Haasse, Willy Corsari. Zittend: Bertus Aafjes, J.C. Bloem, Jeanne van Schaik-Willink, Artis, 1957 (foto Paul Huf)

Dronkenschap is wel de vrucht van lang en moeielijk denken.

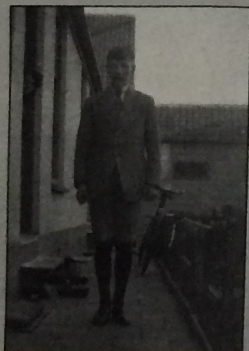
De man die in de tijd dat hij voor priester studeerde nog niet de miswijn wilde drinken en lezingen hield voor geelonthouders, was een groot drinker geworden wiens naam (om de dichter Waskowsky te parafaseren) onder letterkundigen voortleefde. Misère zou meer zijn deel zijn dan vrolijkheid; de inspanningen die hij voor zijn schrijverschap verrichtte zouden schuilgaan onder de

Dochter en Bertus Aafjes (foto: Bert Nicolaas)

Bertus Aafjes als seminarist (staand, derde van links)

Bij zijn geboortehuis, Borneostraat, Amsterdam

lichtige toon van zijn reisverhalen (waarmee hij de reisverhalenmode van nu dertig tot veertig jaar vóór was). Het stoppen met het publiceren van nieuwe gedichten (na 1955), de beslissing (in 1957) om het grootste deel van zijn dichtelijk oeuvre niet meer te laten herdrukken en het verbieden (in 1961) van de uitgave van een verzamelbundel, waren besluiten waaraan tragedies in het dichtersleven voorafgingen.

DE ONGELOFVIGE VADER

Een kleine tragedie vormde, om te beginnen, het ouderpaar dat op 12 mei 1914 Lambertus Jacobus Johannes Aafjes aangaf bij de burgerlijke stand van Amsterdam. Moeder Nicolaasina Minkels (1888-1977) was afkomstig uit een katholiek Brabants boeregezin en wilde aanvankelijk non worden. Vader Johannes Aafjes kwam daarentegen uit een milieu van Noordhollandse anarchisten, voor wie Domela Nieuwenhuis net zoveel betekende als de paus voor een vrome katholiek. Als douanier te Vaals had deze afstammeling van arme wevers en schapenboeren Nicolaasina Minkels leren kennen. Een gemengd huwelijk, gesloten in een zaaltje naast de kerk, was het gevolg, waarbij de vader de belofte deed om zijn kinderen katholiek op te voeden. Aan die belofte hield hij zich. Bertus Aafjes vertelde: 'Als we langs een kerk kwamen zei hij: jongens, allemaal is het pet af; hij nam ook zelf zijn bolhoed af, want Onzelveheer woonde daar achter de deur. In de kerk zat hij altijd achterin.' Het echtpaar Aafjes was verhuisd naar de Amsterdamse Borneostraat 32 (waar nu nog een zus van Bertus woont). Bertus volgde de lagere-schoolopleiding in Amsterdam-Oost, zwerfde in zijn vrije tijd door de polders en naar de Zuidzee of las bij ooms en tantes in Noord-Holland in de boeken van Zola en Multatuli en bij die in Brabant in heiligenlevens. Over die jeugddagen zou hij in *De sneeuw van vroeger* (1987) schrijven: 'Hoe bevoorrecht waren wij! Stadskinderen waren wij, maar het was slechts één stap en wij zwerfden in de wijde ruimten van zee en zand, van sloten en weidevelden en sletterden door dorpen waar de tijd scheen stil te staan.' Aan dit idyllisch beeld kwam in 1926 bruis een einde. Bertus was twaalf jaar toen zijn vader stierf. Niet eerder was aan de kinderen verteld dat vader niet-katholiek was. Bertus ervoer het als een schok dat zijn vader niet vanuit de kerk werd begraven en dat hij niet in gewijde grond werd geleid. 'Sientje' Aafjes bleef met haar twee zoons en de tweelingdochters met een klein pensioentje in de Borneostraat wonen. Bertus volgde de gymnasiumopleiding op het door paters jezuïeten geleide Ignatiuscollege te Amsterdam, waar hij aan het eind van het derde studiejaar voor de tweede keer bleef zitten. Hij besloot, na een belofte aan zijn moeder, priester te worden en werd als student ingeschreven aan het kleinseminarie van de paters kruisheren te Uden. Hier schreef hij zijn eerste versregels ('Kinderen knielen in kleine kapel. Kort klinkt de klank van de altaarschel') en, bevestigd door het toen wereldwijde ideaal van de bekering van de wereld (volgens ex-seminarist Michel van der Plas), werkte hij mee aan het schrijven van een demonstratief toneelstuk, *Roep van de jeugd*, dat zelfs in druk verscheen, en waarin de co-auteur was aangeduid als B.A. Zijn aandeel had onder meer bestaan uit het schrijven van Reizangen van leerlingen van Christus, en van een Gebed voor de Communisten.

Bertus zag zich meer als wereldheer dan missionaris en een loopbaan als priester die zielzorg in de grote stad zou verrichten, werd uitgesteld. Zo zag het kleinseminarie van de bisdod Haarlem, Hageveld, hem als 'tipp', dat wil zeggen als nieuweling, in de zesde klas verschijnen. Zijn hobbys waren vissen en botaniseren. Hij had in zijn kamertje veertig verschillende soorten planten, een aquarium en een terrarium. Hij was, herinnerde hij zich later, 'onhandig zodra ik in de buurt van het altaar kwam'. In die tijd (1930) fietste hij van Amsterdam naar het Vlaamse Lier om de schrijver Felix Timmermans te zien, een auteur die menig katholiek jongeling boeide. Timmermans had een werkkamer op het Begijnhof, maar toen Aafjes er eindelijk was gekomen was, durfde hij niet aan te kloppen. En hij reed de tweehonderd kilometer op zijn fiets terug. Over Timmermans zou Aafjes later opmerken: 'Zijn *Palliet* heeft mij de manier geleerd om het leven te beminnen.' Deze roman uit 1916 kwam overigens op de Index, de lijst van voor katholieken verboden boeken. Maar daarvoor had Aafjes in zijn seminarietijd geen weet. Hij werd als universitair student in 1934 ingeschreven aan het Philosophicum te Warmond. Hier ging hij zijn eerste serieuze gedichten schrijven, waarvan ik in een cahier de volgende stelling-name nastroef:

Ik ook slechts vrede voor lijf en leden, ik heb gemeden, lachend en lust – tot pijn vergingen, mij alle dingen, ik wil slechts zingen tot ik berust.

Met die berusting ging het niet zo vlot. Aafjes had een grote leeshonger, maar er was in Warmond een strenge censuur op de moderne literatuur. Ook het werk van de ex-seminarist Anton van Duinkerken werd te progressief bevonden. Als uitwijkmogelijkheden bleven Homeros, Ovidius en Horatius over, de middeleeuwse poëzie en de Duitse volkspoëzie. Bezoek aan musea werd met moeite toegestaan, waarbij de student moest beloven niet naar naakten te kijken. Censuur en verbod konden niet verhinderen dat Aafjes gedichten ging schrijven met een sterk amoureuze inslag, wat de professoren aan de motivatie van de celibataire priester-in-opleiding deed twijfelen. Een eerste reis naar Italië (in 1935) vergrootte de twijfel. De eerste publicaties, zij het in katholieke bladen als *De Gemeenschap* en *Roeping*, maakten hun duidelijk dat Aafjes, ondanks het feit dat hij een gedicht *Het Italiaansch Mariaalied* had genoemd, niet voorbestemd was voor het priesterschap. Die mening werd door de dichter gedeeld die, nadat de rector van het Philosophicum hem had voorgesteld ernstig over zijn toekomst na te denken, slechts één nacht nodig had om tot zijn beslissing te komen: weg te gaan van de priesteropleiding. Zo kwam hij in 1936, midden in de economische crisistijd, zonder voldoende opleiding en zonder geld op straat te staan en vond hij onderdak bij zijn familie in de Borneostraat. De belofte aan zijn moeder, die daarmee de 'zonde' van haar huwelijk had willen verzachten, was niet ingelost.

VOETREIS NAAR ROME

Een paar weken later, in het vroege voorjaar, besloot hij op de fiets naar Rome te gaan. Met de erfenis van zijn vader (honderd gulden), een aanbevelingsbrief van professor Steur uit Warmond, een rugzak en een mandoline ging hij op stap: 'Ik herinner mij nog heel goed dat ik gedurende de eerste etmalen van die tocht, die bijna een jaar zou duren, nauwelijks het gevoel had een grote reis begonnen te zijn. Al die jaren had ik in het bijna volmaakte isolement van het seminarie geleefd en bij iedere nieuwe stap die ik buiten de muren zette, voelde ik mij meer verloren geraken. Het leek of ik afdaalde in een bekken met ijskoud water en of ik hoe langer hoe meer ieder gevoel voor richting en verhouding verloor. Als ik een ogenblik mijn ogen sloot, ontmoette ik steeds weer mijn moeder, die mij een eindweegs uitgeleide had gedaan, tot buiten de stad. Het laatste wat ik van haar zag was hoe zij met een wit gezicht wuifde met een witte zakdoek.' (*Limburg, diebaar oord*, 1976) Aan zijn moeder schreef hij bijna elke dag een brief, die zij trouw bewaarde. Op 1 april 1936 uit Heerlen: 'Gistermiddag ben ik aangekomen op het kasteel Rivieren. Het is een prachtige jeugherberg en er woont een erg aardige familie. Ze waren ook katholiek en hadden erg veel kleine kinderen. Ik heb er de avond doorgebracht in de huiselijke kring en stevig geboomd. Er kwam nog een andere familie op visite en daarmee heb ik een partij gedamd.' 'Is een aardig volk die Limburgers. (...) Vandaag ga ik de grens over.' En zo trok de eenentwintigjarige Duitsland binnen, waar hij, in een stadje aan de Rijn, voor het eerst van zijn leven wijn dronk. 'Misschien was ik vooral verliefd op de naam Liebfraumilch.' Zijn geld raakte spoedig op, maar zijn reisdoel bleef Rome. Hij had zich een doel gesteld en wilde dat volbrengen, een houding die hij zijn leven lang zou innemen. Zo wilde hij de Odyseus van Homeros vertalen, een vertaling waar hij tien jaren aan werkte; ook stelde hij zich later ten doel Homeros' held te volgen, een reis van tienduizenden kilometers. Het punt van 'no return' viel steeds direct na de aanvaarding van de zelfgegeven opdracht. Zo ook de reis naar Rome. Hij sneeuwde in op een Oostenrijkse bergpas en werd op het nipertje gered. Onderweg viel hij soms

door uitputting of zonnestek flauw, raakte hij uitgehongerd. Hij kwam soms meer dood dan levend bij kloosters aan. Zijn fiets had hij in Basel moeten achterlaten, want daarvoor moest invoerprijs worden betaald. Onderweg schreef hij gedichten op straten en de randen van fontein, las de Belijdenissen van St. Augustinus en raakte betrokken bij de politieke en militaire omwenteling in Europa. Vanuit Bologna schreef hij op 7 mei 1936 aan zijn moeder: 'Ineens begonnen de klokken te luïen en de sirenen te loeien en overal hoorde ik buiten het volk zingen en schreeuwen. Ik begreep onmiddellijk dat Addis Abeba ingenomen was, want gedurende de laatste dagen waren de Italiaanse soldaten steeds dichterbij Abessinie's hoofdstad gekomen. (...) In de stad was het volop feest. Op het marktplein stonden de luidspeakers opgesteld en al het volk was daar samengestroomd want de Duce sprak in Rome en dat werd overal uitgezonden. De kapelaan vertaalde iedere zin in het Latijn en zo kon ik alles volgen.'

Aafjes sloep tussen bedelaars, bij boeren, op kastelen en in kloosters, zoals in dat op de top van de Monte Casino. Aan mij vertelde hij: 'Ik zag daar een schilderij van de tenhemelopneming van Maria. Later, in de oorlog, keek ik naar het Duitse journaal in een bioscoop. Met trost werd het bombardement van dit klooster getoond. Ik zag mijn cel, opengereten door een bom en in een flits weer dat schilderij.' Precies op zijn tweentwintigste verjaardag, 12 mei 1936, kwam hij berooïd in Rome aan. Bijna acht jaar later zou hij zijn herinneringen aan de tocht (en aan zijn heimwee naar Amsterdam) verwerken in *Een voetreis naar Rome*. Daarin legde de dichter de abt, met wie hij in een klooster in de Dolomieten in de nacht een gesprek had gevoerd, de woorden in de mond die het thema van zijn reis samenvatten: 'Uw hart is duurzaam bij het schone, Maar uw wil bij verstorven zijn; Gij moet niet in den hemel wonen, Doch op aarde – als deze wijn. Gij moet tot op uw knie beven Al der wereld liefde en leed; Gij moet geheel uw zijn verveeten Met de wereld: gij zijt poëet.'

Voor de terugreis moest Aafjes geld verdienen. Hij dwalde bij de Romeinse correspondent van *De Tijd*, L.G.M. Schlichting, wat gedichten in de bus. Toen hij hem daar ontmoette, zei de journalist: 'U moest maar eens stukjes voor ons gaan schrijven.' Aafjes schreef een stukje over de mode en gaf het hem. De correspondent vroeg: 'Kunt u niets actueels schrijven?' Aafjes vroeg: 'Wat is actueel?' En Schlichting antwoordde: 'Nu, bijvoorbeeld een artikel over de scheve toren van Pisa, als deze zojuist is omgevallen.' Van de medewerking aan *De Tijd* kwam aldus nog niets terecht. De terugreis duurde langer: de kunstschatten in Italië werden beschouwd, in Zwitserland hield hij stil in Luzern, Bern en Lausanne om de reis via Frankrijk, België en Nederland in Amsterdam na negen maanden te voltooien. Het eerste wat zijn moeder zei was: 'Ga maar gauw naar de kapper.' Hij had zeven paar schoenen en sandalen versleten en bezat niet één paar sokken meer. Zijn leessagage was uitgebreid met de *Divina Commedia* van Dante.

DICHTER IN AMSTERDAM

Terug in zijn kamertje in het ouderlijk huis werkte hij aan zijn dichterschap, schreef *Een Sanctus* met erotische liefdespoëzie en de ongepubliceerde bundel *Lebische rozen*, in het voetspoor van Sappho, waarvan enkele gedichten werden gepubliceerd in *Elsevier's Maandschrift* en in *Aristo*. Uit deze begintijd van zijn publiek dichterschap stamt zijn ontmoeting met Pierre H. Dubois die, achttien, negentien jaar oud met de schilder Jan Tebbe boven een bordel woonde aan de Prinsengracht 838. Voor Aafjes was de jongere Dubois het enige literaire contact. Binnen korte tijd gaf hij vier cahiers met handschriften van gedichten aan hem. 'Ik was zo van die gedichten onder de indruk,' vertelde Dubois mij, 'dat ik ze, nadat Bertus ze één keer had voorgelezen, van buiten kende.'

Dubois was bevriend met Henri Bruning, die regelmatig in het fascistische blad *Aristo* schreef en die het mogelijk maakte dat ook van Aafjes enige, overigens niet-fascistische, gedichten werden opgenomen. Van Amsterdam hield hij toe schreef Aafjes regelmatig

naar Dubois, om hem op de hoogte te stellen van zijn poetische voortgang en zijn doen en laten: 'Morgen ga ik naar 't Rijksmuseum. Ik ben er om 11 uur (elf) en neem een boterham mee. (...) Vergeet je die introductie aan de Universiteitsbibliotheek niet.' (15 december 1936) En even later: 'We gaan dan samen naar 't Rijksmuseum? Van de week was ik er nog. Hoe schoon: Rembrandt met Hendrikje Stoffels.'

Dubois besloot om met de Eindhovense schrijver Leo Boekraad en Aafjes een tijdschrift op te richten, *Klondyke* genaamd, ter herinnering aan de woorden van de jonggestorven dichter en essayist Gerard Bruning: 'Deïven wij, waar wij staan, maar waar wij staan in Klondyke?' Het tijdschrift zou slechts driemaal verschijnen. Aafjes wilde uitsluitend gedichten publiceren en schreef Dubois: 'Bij deze geef ik de gehele maatschappelijke strijd in Klondyke aan jou. In de grond heb ik er geen snars verstand van. (...) Dat je verdomme al niet allang ontdekt had dat ik geen SNARS verstand had van alles wat Maatschappij is.' Hoogdravend en naïef stond in de inleiding van *Klondyke*: 'Wij streven naar een nieuwe, zuivere hiërarchische orde, waarin God als hoogste God erkend zal zijn...' en Dubois vervolgde in zijn *Oratio Pro Domo* dat *Klondyke* 'het tijdschrift eener nieuwe generatie' was. Het tijdschriftje telde nauwelijks bijdragen van buiten de redactie en Aafjes haakte vanaf het begin al als redacteur af. Hij was bezig met vertalingen van gedichten van Hölderlin, schreef op kerstmorgen 1936 vijftigtwintig kwatrijnen en leefde naar een credo dat hij al in 1935 schreef onder de titel *Afscheid van de Moeder Gods*:
*ik heb de wind're zonden
boren uw lieve rust
gekoken en de lust
ver boven Jezus' wonden*

Daarnaast probeerde hij zijn leeshonger te stillen en bezocht hij musea.

In deze bohémistische begon het grote drinken, waarover de dichters Vassilis later zou schrijven: 'Morgen ga ik naar 't Rijksmuseum. Ik ben er om 11 uur (elf) en neem een boterham mee. (...) Vergeet je die introductie aan de Universiteitsbibliotheek niet.' (15 december 1936) En even later: 'We gaan dan samen naar 't Rijksmuseum? Van de week was ik er nog. Hoe schoon: Rembrandt met Hendrikje Stoffels.'

Ontspanning zocht hij door te zwerven in de Nes en de Waarnestraat:
*Zij heeft mij uitgenodigd
nog voor de nacht
naar haar kamer op een kleine gracht.
Zij zei: alles zal in gereedheid zijn.
Breng bloemen en wijn –*

en nu ook ik tot aan de nacht
naar bloemen, wijn en kracht.

Of hij zocht ontspanning als voetbalsupporter. Op 11 maart 1937 schreef hij aan Dubois: 'Zouden we Zondagmiddag niet naar Ajax-Goa Alhusteren (radioreportage). Dat interesseert me buitengewoon.'

Inmiddels drieëntwintig geworden, schrijvend aan een bezetene zonder veel publicaties (zo goed als alle hierboven geciteerde gedichten bleven ongepubliceerd), zonder inkomsten ook, en altijd maar in het ouderlijk huis, zocht de dichter een mogelijkheid om dat huis en Amsterdam te ontvluchten. Dankzij een kleine beurs van een katholieke Amsterdamse bankier kon hij in Leuven archeologie gaan studeren.

LEUVEN

De kans om 'fout' te raken, in de fuik van fascisme of nationaal-socialisme te zwemmen, was in de Leuvense periode groot. Twee studiërvrienden van Aafjes zouden zich later als SS'er ontpoppen, onder wie Sassen (die ooit Eichmann zou interviewen). Aafjes' medewerking aan het uitdragen van de Grootmeester (wat al gauw werd Grootdijetse) gedachte ging niet verder dan het overschrijven, met John Grammens, van de straatnaamborden, waarvan de Franse tekst gewist werd. Maar verder? Aan Dubois schreef hij: 'De sfeer is hier verpes-

Wie heeft volgend jaar de meeste gaatjes in zijn agenda?

Altijd tijd te kort? Nooit een gaatje in uw agenda dat onbezet blijft? Maak dan eens uw eigen agenda; een die u de ruimte geeft en tijd bespaart.

Wat vindt u gemakkelijk? Een kleine, een middelgrote of een grote portefeuille? Succes biedt u de keus uit zes formaten. U had al een materiaal in gedachten? Soepel riend leer, fijn nappa? Succes laat u kiezen uit 5 materialen.

Dan de inhoud. Eén dag per pagina? Eén week per 2 pagina's? Beide kan met Succes. Standaard een katern informatie dat u de nodige tijd bespaart: een matrix met telefoonnummers van en naar de belangrijkste landen.

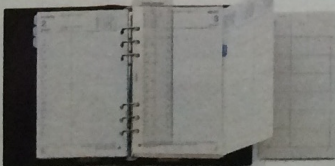
Buitenlandse feest- en gedenkdagen, maandplanner, kaspapier, handige land-

kaartjes, dito omrekenstabellen. Ruimte voor uw polisgegevens, contactenlijzen-recept en niet te vergeten uw trouwdag.

Laat u dat liever allemaal weg om ruimte te winnen voor een extra pakje notitiepapier, of bijvoorbeeld een creditcardhouder, geen probleem met Succes.

Denkt u nog niet uit de voeten te kunnen dan verwijzen we u beleefd naar de nieuwe Succes Manager. Het planningsinstrument bij uitstek voor uiterst druk bezette mensen.

Het enige probleem dat overblijft: hoe vindt u in uw oude agenda een gaatje om naar de kantoorbokhandel te gaan?

SUCCES. DE AGENDA DIE UW TIJD MET ZIJN TANDEN VERDEDIGT.

tend. Hoe kan iemand in Gods naam in dit corruptief stuk land zich bezinnen op schoonheid en in deze grauwe, toonloze sfeer denken aan een witte korintische zuil, aan een gaaf stuk marmer, aan een godenbeeld. De zaak wordt mij hier met de dag onduidelijker. (...) Het vers is een dwaasheid; maar zeker een veel gelukkiger dwaasheid dan alle overige menselijke activiteiten; want de anderen beamen, ja bezegelen een wereld die grof is. Maar de lyrische mens ontken haar en schept zich moedwillig een eigen wereld, een surreële.' In andere brieven schreef hij: 'Ik krepeer hier van de honger en dorst (heb drie dagen niet gegeten); Ik heb nog tweehonderdvijftig franc over: dat betekent water en brood deze maand en erger. Toch ga ik vanavond naar de bioscoop. Alles kan barsten.'; 'Overigens moet ik een werkstuk afhebben: de resultaten van de opgravingen in Griekenland gedurende de laatste 10 jaar. Ik ben daar pas deze week aan begonnen en moet al mijn tijd gebruiken om er nog iets dragelijks van te maken. Ik zit sinds een week zonder geld en eet bij vrienden en kennissen. Het ergste is dat ik mijn schoolgeld op 1 dec. niet betaalde. Ik heb tot 20 dec. uitsstel gekregen. (...) Het is trouwens mijn eigen schuld: voor de laatste 100 fr. kocht ik 10 flessen wijn. (...) Ik heb mijzelf een nieuw grafisch uitgedacht: 'Dit werd Bachus' meest getrouwe zoon, toen Apollo en de Muzen hem verlieten.'; 'Ik zit hier van God en alle mensen verlaten, maar heb geen zin naar Holland terug te komen.'

Een komische noot was de geschiedenis van het eredoctoraat te Leuven van Streuvels en Van Duinkerken. De uitreiking werd door Aafjes bijgewoond, die op 13 november 1937 verslag uitbracht aan Dubois: 'De zitting bereikte de grenzen van het ridicule (die grenzen n.l. waar het ridicule bijna in het tragische overgaat). Streuvels zeide dat hij in een lach schoot, toen hij verneemen moest dat hij met een eredoctoraat begiftigd was. Streuvels moest verklaren wat hij met zijn kunst bedoelde. Hij stond daar als een eenzondige dorper met zijn zondagse strik en antwoordde dat de geachte heren dat beter aan zijn critici konden vragen: die wisten het ongetwijfeld beter. De kunst behoeft zijn ivoren toren. En men moet hard werken aan zijn vak anders valt de gehele kunst op zijn gat (grote hilariteit bij het letterlievend genootschap!) (...) De indruk die Van Duinkerken achterliet is een zeer komische. "Wat zijn de schone letteren, mijn heren? (breed gebaar van de vlezige vleugelpoot eener schildpad). Zinnelijkheid, mijn heren, zinnelijkheid en niets dan zinnelust!"' Studie en omgeving interesserden Aafjes niet, hij werkte aan zijn poëzie: 'Ik heb de schoonste verzen van mijn leven geschreven...' schreef hij aan Dubois, om vervolgens naar de Borneostraat te Amsterdam terug te keren.

OPNIEUW ROME

Dubois verhuisde in 1939 naar Brussel, waar hij de secretaris van Jan Greshoff werd. Hij bemiddelde voor Aafjes, waardoor van zijn vriend in het toonaangevende literaire tijdschrift *Groot Nederland* (onder redactie van Greshoff, Vestdijk en Van Nijlen) drie gedichten werden gepubliceerd. Voor het eerst van zijn leven werd Aafjes voor zijn poëzie beloond: een cheque ter waarde van een rijksdaalder. Hij wilde per se weer naar Rome en stelde zich voor de opgave om voor *De Tijd* een achttal artikelen te schrijven om daarmee voldoende geld te krijgen voor zijn Italiaanse reis. Dat bedrag, aangevuld met een kleine beurs van de bankier, bracht hem aan het Pauselijk Instituut voor Christelijke Archeologie. Zijn kostadres was een klein kamertje aan de Via dei Pettinari 64 (straat van de kammenmakers) en voor de dagelijkse warme maaltijd vervoegde hij zich bij de kruissheren aan de Via Monumentane. Hoewel hij de fresco's in de catacomben bestudeerde, ging zijn werkelijke interesse uit naar de mensen in Rome en naar zijn poëzie. Aan Dirk de Jong, redacteur van het naslagwerk *Onze Letterkundigen*, schreef hij: 'De studie gaat niet over rozen.' En aan Dubois, op 18 maart 1939: 'Waarom ik je niet schreef? Een absoluut geldgebrek. Beste Vriend, ik wil kort en goed schrijven. Ik ben lang ziek geweest. De gehele vorige maand moest ik injecties nemen in een kliniek waardoor ik overigens niet gezonder ben geworden. Ten tweede heb ik voorlopig met een soort verhogingskuur te kampen. Ten derde heb ik enkele mijn leven veranderende erotische ervaringen opgedaan. Op dit ogenblik heb ik geen enkele kans om verder te leven, be-

halve misschien deze: Voor de 20 verzen aan Gr. Ned. f 40,- te ontvangen.'

De politiek ging niet aan hem voorbij. Hij raakte verdwaald in een menigte die zich vergaapte aan het bezoek van Hitler aan Mussolini. Waarschijnlijk omdat hij zich niet enthousiast toonde, voelde hij van een zwartemad een revolver in de rug. Een paar dagen later liep hij door de tuinen van de Villa Borghese met zijn vriend, de beeldhouwer Niel Steenbergen, die de Prix de Rome had gewonnen. Zij kwamen een troep studenten tegen die fascistische leuzen riepen en opriepen Parijs te gaan overnemen. 'Als je naar Parijs wil, begin dan maar hier, bij mij,' schreeuwde de beeldhouwer. In *Geprijsd Italiano* (1957) schreef Aafjes: 'De helden verdwenen snel tussen de bossages van de Villa Borghese. Honderd meter verder echter bleek dat zij toch nog een aanval in de rug op ons openden. Zij hielden een overvalwagen met gewapende zwartemaden aan, die door de Romeinse nacht patrouilleerde. Een ogenblik later werden wij van alle kanten aangegrepen door de menselijke inktvisser. En onze gedwongen tocht naar de Questura Generale begon.'

Ik heb er altijd van gedroomd het arrestantenlokaal van deze Questura Generale te beschrijven. Het is de ergste nachtmerrie die ik ooit gehad heb, met open ogen en bij het volle daglicht. Het arrestantenlokaal van de Romeinse Questura Generale was namelijk een ijzeren kooi, gelijk aan de ijzeren kooi waarin men beren onderbrengt. Als de zon er op het zinken dak stond was het er ondraaglijk heet en droogde men uit. (...) En het was ook mensonwaardig plotseling geen bretels meer te bezitten en, ter bescherming van de goede zeden, zijn broek doorlopend met zijn hand te moeten vasthouden. In de kooi bemerkte ik tot mijn verbazing dat ik aanzienlijk vermagerd was. Dat kon ook wel niet anders want mijn karige studiegeld ging zelden op aan voedsel. 'De gevangenen werden overgebracht naar de gevangenis Regina Coeli (Koningin des Hemels), een even merkwaardige naam als die van de Bank: de Bank van de Heilige Geest. 'Een feit is dat de Romeinse strafgevangenis niets hemels heeft en dat de Koningin des Hemels liever bij nacht en ontij door de meest verlaten achterbuurtstraten van de Eeuwige Stad zou willen dwalen dan hier binnen te gaan.' De aanklacht luidde: belediging van het fascistische Italië. Door bemiddeling van een vriend konden de gevangenen drie dagen later worden vrijgelaten, al noemde de directeur van de gevangenis het een grootmoedig gebaar van het fascistische Italië. De man die de vrijlating bewerkstelligde, 'hoewel Nederlander zijnde, gaf een illegaal blad uit in het Italiaans tegen het regime en dat bracht hem tenslotte in dezelfde Regina Coeli, waaruit hij ons verlost had. En dit niet voor enkele dagen, maar voor jaren. Hij werd eerst door de Amerikanen bevrijd.'

TERUG IN AMSTERDAM

In Rome was de situatie voor Aafjes onhoudbaar geworden: geen geld, geen studie, geen publikaties. Terug in Nederland vond, na het verschijnen van gedichten in *Groot Nederland*, plotseling een doorbraak plaats. Zijn gedichten werden in tal van tijdschriften opgenomen: *Den Gulden Winckel*, *De Stem*, *Criterium* en hij maakte zijn dichtbundeldebuut in februari 1940 met de door Stols, onder redactie van Hoornik, uitgegeven bundel *Het gevecht met de muze*, waarvoor hij een cheque van vijftig gulden kreeg die snel in potten bier op de Zeedijk werd omgezet. Hij werd opgenomen in de kring van Den Brabander, Hoornik en Van Hattum, maar werd ook geaccepteerd door Roland Holst, Nijhoff en Bloem, die zijn vrienden voor het leven werden. De debuutbundel kende thema's als romantisch-erotisch verlangen, eenzaamheid en zelfverwijt en zijn credo *De laatste waarheid*:

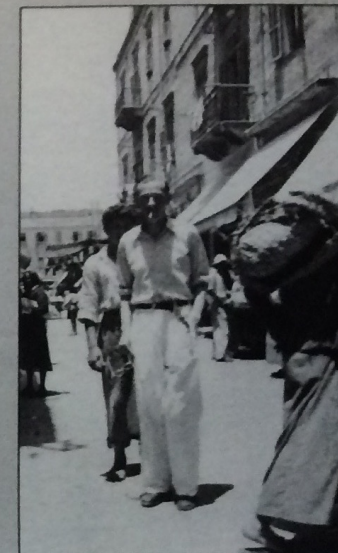
Ik heb op de dichter die in mij leeft
Aanslagen beraamd en aanslagen gepleegd.

Ik stak hem vaak woedend een prop in de mond.
Maar hij? Hij zong het in verzen rond.

Omdat hij — wat ik ook doe — niet wijkt,
Heb ik hem symbolisch de hand gereikt.

Vraagt iemand waarom ik stomdronken ben?
Om hem te vergeten! Om hem, om hem...

BERTUS AAFJES

In Rome, 1940

Voor de attractie Le sifon du Saron (de Hebronsifon)

Met de vrouw in Egypte, 1949

Bij kasteel Hoensbrouck met zijn uitgever en de vrouw die in 1956 het vijftigduizendste exemplaar van *Een voetreis naar Rome* kocht (foto F. Lahaye)

Het echtpaar Aafjes en A. Roland Holst

De critici reageerden enthousiast. Vestdijk sloeg Aafjes voorlopig het hoogst aan en D.A.M. Binnendijk moest erkennen 'dat zich onder de jongste dichters waarschijnlijk niet één bevindt met zoo onmiskenbare poëtische aanslag, zoo vervuld van muzische verrukking, zoozeer in één woord een dichter, als Bertus Aafjes, met diens soms onbegrijpelijke lichte droefgeestigheid.' En Ter Braak publiceerde op 23 april 1940, enige weken voor zijn dood, zijn kritiek in *Het Vaderland*: 'Er staan heel wat superieure verzen in dit bundeltje; en zonder een groot woord te gebruiken, zou men kunnen zeggen dat Aafjes zich aankondigt als een persoonlijkheid. Als hij er in slaagt op het niveau van zijn beste werk te blijven, zou hij iets zeer bijzonders kunnen worden... maar laten wij ons niet wagen aan een voorspelling over dichters. Dichters hebben een toekomst, die men, evenmin als de toekomst van drinkers, kan vastleggen; zij spelen met den god Dionysos, die onberekenbare grillen heeft...' Even voorspellend was A. Mout in *Critisch Bulletin*: 'Vanzelf komt de wensch op, dat dit prachtige talent behoord mag worden voor vleeschrijverij.' Aan die wens werd ongeschijnlijk voldaan. In de eerste plaats was het fysiek onmogelijk om altijd maar door te gaan met het schrijven van gedichten. Vooral als hij lange gedichten schreef, raakte Aafjes in trance en daalde zijn lichaamstemperatuur. Hij werd dan ijskoud en kon niet meer eten. 'Ik versteende. Daar was ik echt bang voor. Schrijven was voor mij eigenlijk in een situatie terecht komen, waarin ik niet wilde geraken, omdat ik er bang voor was', vertouwde hij Hans van de Waarnburg in een interview toe: 'Van die risico's zullen wij in de loop van dit geschreven portret nog voorbeelden krijgen. Maar ook het uitbreken van de oorlog beoogde Aafjes voor 'vleeschrijverij'. De mogelijkheden om 'bovensmonds' te publiceren werden hem als niet-Kultuurkamerlid ontnomen ('ondergronds' kwam er een aantal uitgaven, waarop ik nog terugkom). Aan de dichter Anthonie Donker (schuilnaam van Nico Donkersloot, toen redacteur van *De Stem*) schreef hij op 9 maart 1940 over zijn grote produktie: 'Er zijn maanden waarin ik honderd en meer verzen schrijf. Mijn eerste verzen vernietigde ik. Het waren er enige honderden. (...) De Leuvense verzen gaf ik na dat zij geschreven waren weg aan mijn hospita of aan mijn vrienden. De verzen in Rome (het afgelopen jaar) geschreven moest ik achterlaten door de oorlog. Ik nam n.l. niets mee en ik twijfel er niet aan of zij zijn naar de azuren vulnisbak van mijn Romeinse hospita verhuisd. (...) Sinds 9 Februari schreef ik ± 50 verzen plus de novelle Na de engel de mens en dan? (30 blz. 20-24 Febr.) en Ook de doden dansen (20 blz. 4-7 Maart. ...) Iemand zou mij niet zwaarder kunnen beleiden dan door mij mijn productiviteit te verwijten. Gewoonlijk verwijt men mij al dat ik niets uitvoer. Dit schenkt mij, wonderlijk genoeg, een grote rust. Schrijf ik één gedicht dan heb ik, al schrijvende, reeds de wanhopige zekerheid, er tien te schrijven.' De bundel *Het zanduur van de dood*, die hij nog in maart 1941 bij Stols gepubliceerd zag, ontstond waarschijnlijk na een zwerftocht met Gerard den Brabander langs Amsterdamse kroegen, die enige dagen duurde. Zijn contact met hoortjes en het zien doodgaan van één van hen leidde tot enkele gedichten in deze bundel ('De liefde maakt een klein bed groot'), waarover Vestdijk schreef dat hij ze 'tot de aangrijpendste gedichten die mij sinds ettelijke jaren onder ogen zijn gekomen' rekende: 'Bertus Aafjes zal de ondergrondse Prometheus kunnen worden, die alle licht steelt van zijn generatiegenoten.' En Anthonie Donker: 'Het beste gedicht heet Toen Trad de Dood binnen. Het had de titel van den bundel kunnen zijn. Want de dood heeft hier zijn intrede in de verzen gedaan, de dood die het leven bedreigt niet alleen, nog meer de dood in het leven die de liefde belaght, hier in de gestalte van sleur en zorgen, en nasleep en nageslacht.' Nadat de Dood in de kamer is gekomen, geeft hij de dichter een zilveren fluit om er de laatste adem in uit te blazen: *Ik blies, maar het was zo treurig dat hij wende altoos af hij stond; wie zo speelt, zei hij, blijve in leven, want hij is reeds ten dode gewond.*

In deze eerste oorlogsjaren ontmoette Aafjes de dichteres Vasalis, met wie hij vriendschap sloot. Zij herinnert zich: 'Hij was altijd blootshoofds en droeg zomer en winter een openhangende jas, die ook niet dicht kon: de binnenzakken waren daarvoor te vol, met opschrijfboekjes, potloden, kranten en boeken. Aafjes ging verzetsgedichten schrijven, om zijn hart te luchten en zijn medeburgers, die het bundeltje *Lafard of geus* in gesticuleerde vorm onder ogen kregen, te sterken. Op een dag droeg hij in Bodegas Keyzer naast het Concertgebouw luide de zes verzen voor ('Nog even moed, Dan is het leed geleden; zet schrap de voet, haast is de strijd gestreden.' en 'Jagers, jaagt de bloedhoofd uit zijn nest, De nazibeul, Europa's zwarte pest.'). In de bodega was de hoofdredacteur van het nationaal-socialistisch blad *Volk en Vaderland* aanwezig, die ervoor zorgde dat Aafjes door twee gewapende SS'ers werd gegrepen. Miesje Peters, een vriendin van A. Roland Holst, liep op de SS'ers toe en zoende hem, onderwijl Aafjes een trap gevend: wegwezen! Niet lang daarna klonken dezelfde verzetsverzen via de Londense zender Radio Oranje in Nederland door. De maker was door de vijand nu snel getraceerd. Aafjes, niets vermoedend in Americain zittend, kreeg Hans Klomp (die gedichten schreef onder de naam Mien Proost, en werkzaam was bij de Kultuurkamer) aan tafel: 'Bertus, ik moet je waarschuwen. Van nacht komt de Grüne Polizei je ophalen. Maak dat je weg komt.'

potloden, kranten en boeken.

Aafjes was op 19 november 1941 getrouwd met een leerlinge van de toneelschool en dochter van een kunstschilder, Dorothea Hubertina Wesseling. Een jaar voor hun huwelijk was al een dochter geboren, Iris. Het moet voor moeder Aafjes een schok geweest zijn toen zij in de kerk merkte, dat haar zoon niet alleen trouwde met een niet-katholieke vrouw, maar dat er ook al een kind was, feiten die daarvoor bij haar nog niet bekend waren. Ruim twee maanden na het huwelijk werd de zoon Niel geboren (genoemd naar de Prix de Rome-winnaar uit de vooroorlogse tijd). Gevieren vluchten zij na de waarschuwing van Klomp naar het gehucht Terband bij Heerenveen, de woning van Aafjes' schoonmoeder. Enige uren later verrichtte de Grüne Polizei in hun Amsterdamse woning aan de Prinsengracht huiszoekingen. Niet veel later vond in een ander dichtershuis een nog tragischer gebeurtenis plaats.

In de nacht van 18 op 19 augustus 1943 werd ten huize van Ed. Hoornik in de Stadionstraat te Amsterdam het verschijnen van Hoorniks bundel *Tweespalt* bij de Mansardepers gevierd. Aafjes was even daarvoor al ondergedoken, anders zou hij bij het feestje geweest zijn. Dronken heeft uitgever Bert Bakker die avond de verduisteringsgordijnen opzij geschoven en door het geopende raam 'de moffen' uitgescholden. Daarop is door omwonenden de politie gemaard. Hans Katan (die gezocht werd wegens een aanslag op een Duitser), Hoornik, Den Brabander en Bert Bakker werden gearresteerd en overgebracht naar de school aan de Euterpestraat, waar de gevreesde Sicherheitsdienst was gevestigd. Vervolgens werden zij naar het huis van bewaring aan de Weteringschans overgebracht. Katan werd geëxecuteerd, Bakker en Den Brabander kwamen vrij en Hoornik werd via kamp Vught naar het concentratiekamp Dachau afgevoerd. Over dit incident maakte Geert van Oorschot, 'reiziger in boeken' (maar ook koerier van het ondersteuningsfonds voor kunstenaars) zich kwaad in een brief aan Aafjes: 'Ik hoor het Eddy nog vragen in een van onze laatste gesprekken. Wat hadden we moeten doen? En ik antwoordt alweer: van een timmerman kun je niet vragen dat hij een oven bouwt, van een boer niet, dat hij timmert, van een dichter niet, dat hij politieke werkzaamheden verricht. Ieder in zijn vak! En ieder naar zijn mogelijkheden. Wat ze hadden moeten doen? Dichten, goéd dichten! Hoe inspiratie? Goed, mogelijk! Dan maar lezen, studeren, talen leren, en frans, engels, Duits boek vertalen, zich onderdompelen in alle rijkdommen en schatten van de culturen der mensheid. Dat wordt het leven leiden van een kluisenaar! Als je met verzen terugkomt, ben je beter gepantserd.'

BALLINGSCHAP

En als een kluisenaar ging Aafjes in Terband leven. Overdag zat hij ondergedoken in een kleine ruimte onder het dak, waar je niets anders kon doen dan slapen. Als het donker werd, kon hij pas zijn benen strekken; dan liep hij heen en weer op het kleine padde naast en achter het huis, als een gevangene die gelucht werd. De huisgenoten noemden het 't Bertuspaadje'. 's Nachts schreef hij bij een klein oliepitje. Zo schreef hij honderd regels per nacht aan wat later *Een voetreis naar Rome* zou

gaan heten (de titel was van Nijhoff), aan een bundel *Omne animal* die met tekeningen van Bantzinger bij de illegale Mansarde Pers van Tamminga en Bert Bakker verscheen, dezelfde uitgeverij waarvoor hij een van de beste essays over Achterberg, *De dichter van de sarophaag* publiceerde. Meerdere ondergrondse publicaties volgden, zoals *In het rampjaar 1942* en *Elf sonnetten op Friesland*. En op aanraden van Nijhoff oefende hij zich 'op de lange baan'. Week in, week uit herdichtte hij dagelijks honderd regels van de middeleeuwse legende *De reis van Sint Brandaan* die na de oorlog, met een inleiding en commentaar van dr. Maartje Draak zou worden gepubliceerd.

Tijdens zijn onderduiktijd had hij slechts één vriend in de buurt, ds. August Henkels, de geestelijke vader van de illegale uitgeverij De Blauwe Schuit. Op een namiddag besloot Aafjes hem een exemplaar van *Omne animal* te brengen, maar nauwelijks onderweg werd hij door een landwachter aangehouden. 'Onderduiker, hè?' 'Nee, dichter, kijk maar...' en hij overhandigde de leverancier de bundel met erotische prenten. De landwachter grinsde, hij had beet. Voor hem stond een schrijver van entartete kunst. Aafjes zag zijn vergissing in en moffelde uit zijn jas het gebedenboekje dat hij samen met de illustrator Piet Worm had gemaakt, met de bekende slotregels: 'Kinderen, bidt ook eens braafjes, voor Piet Worm en Bertus Aafjes.' De landwachter las het hele bundeltje door en gaf het de dichter terug met de woorden: 'Ik ben ook katholiek, maak dat je wegkomt.' Bij een nieuw bezoek aan Henkels kreeg hij het boek *Verborgen paradijsen* ter lezing mee. Het handelde over Maria Sibylle Merian. De dominee stelde voor om over deze zeventiende-eeuwse vrouw een gedicht te schrijven.

Zaterdag voor Kerst 1944 werd ds. Henkels door de Gestapo opgepakt. 'Ik zocht op alle mogelijke manieren naar een middel om hem te helpen. En ineens wist ik het. Ik zou het vers Sibylle Merian schrijven. Het was zijn voorstel geweest, dus moest hij terugkomen om het te lezen. Ik heb het snel gedaan, want ik kon eerst gerust zijn, als het af was. In zeven dagen was het af. Hij van zijn kant wist in zijn cel dat ik iets vreemds voor hem deed. Hij dacht dat ik bad voor hem tot de katholieke heiligen. Nu, Sibylle was inderdaad een heilige. Maar een protestante.' Toen de Canadezen vlak bij Groningen zaten, werd bepaald dat Henkels tot de groep zou behoren die door de Sicherheitsdienst uit de weg geruimd moest worden. Met een vrachtwagen werden zij gehaald. Eerst de ene helft, onder wie de meester-drukker Werkmann, die met Henkels De Blauwe Schuit had geleid. Hij werd gefusilleerd. Daarna belde de SD naar de gevangenis dat de tweede helft met de auto zou worden opgehaald. Maar de Duitsgezinde directeur kreeg, zoals een dominee dat kan zeggen, 'den geest over zich'. Hij hoorde vlakbij reeds het geschut van de Canadezen en hij probeerde zijn hachje te redden. Hij belde terug dat een andere afdeling van de SD de rest van de groep reeds had opgehaald en bezig was met executeren. 'Even later kreeg mijn vriend een sigaret van den eersten Canadees,' vertelde Aafjes in 1947 aan Bert Voeten.

Geïsoleerd in Terband vernam Aafjes weinig van zijn literaire vrienden. In 1943 was nog zijn vrije bewerking van *Des Knaben Wunderhorn* met vignetten van J. F. Doeve onder de titel *De tooverfluit* verschenen, maar hij verbood het verzenden van exemplaren naar recensenten, zo schreef hij de criticus G.H. 's Gravesande, omdat hij bang was 'dat door recensies de schijn zou worden gewekt alsof ik lid van het Gilde was. Deze (in 1940 en 1941 geschreven) Tooverfluit n.l. was een vertaling en als zodanig viel het boek nog buiten de bepalingen van het departement', hetgeen Gerard Wijdeveld niet verhinderde om in het *Handelsblad* een recensie te schrijven naar aanleiding van een gekocht exemplaar. Het enige contact met de buitenwereld waren de brieven die hem werden gestuurd, een enkele van J.C. Bloem, vele van Bert Bakker. Uit Aafjes' antwoorden blijkt hoe hij zich in Terband voelde: 'Ik zit hier als een rat in de val. Ik wil weg, heb hier nu lang genoeg ondergedoken gezeten. Anders, als ik in A'dam kom, kan ik nergens meer bij, alles in de letterkunde en journalistiek is geregeld, en ik kan mij dan hoogstens nog opgeven als vrijwilliger voor Japan of zo.' 'Bert, stuur de sigaren (i.p.v. het honorarium voor het Achterbergessay - W.H.) maar onmiddellijk aangetekend naar mevr. Aafjes-Wesseling. Als er tenminste geen kans is dat ze wegraken, want daar zou ik niet overheen komen. Stuur ze als drukproof of zolets.'

'Heb geen schoenen meer aan en loop in lopen. Ik heb een boekenplanke vol verzen geschreven. Een groot vers over een reis te voet naar Rome (3000 regels); nog een vers van 500 regels; en een stapel sonnetten en andere gedichten.'

Terwijl hij volkomen opgesloten zat, schreef hij over een voetreis door Europa, over grenzen die gemakkelijk konden worden overschreden, over vrede, geluk, vrijheid en verlangen. Hoe kwam hij aan geld voor zijn gezin, dat in 1944 met de geboorte van Daphne was uitgebreid? Aan Bakker schreef hij: 'Het is een rare tijd, ik moet leven en teken daarom contracten die ik voorlopig niet kan nakomen, bij uitgevers, die nu eenmaal bulken van het geld, of doen alsof, en dat in werk willen zien omgezet.'

Uitgevers hadden, gezien de bestaande leeshonger, hun oude voorraden voor goede prijzen van de hand kunnen doen en wilden nu schrijvers, middels voorschotten, aan zich binden. En Aafjes tekende het ene contract na het andere. Voor kinderliteratuur bij De Gulden Pers; voor een roman bij Breughel; een leven van Broeders en een kinderboek en novellen bij Meulenhoff; essays bij Querido; vertalingen bij Bert Bakker. Bij het tekenen van de bloemlezing voor Contact en Bruus en een erotische bloemlezing voor Bert Bakker. Bij het tekenen van de contracten en het innemen van voorschotten ('een middel dat moet ondergedoken schrijvers hanteerden om in leven te blijven') was het Aafjes al bekend dat hij er niet aan zou kunnen voldoen. Aan Vestdijk schreef hij in juli 1944: 'Het is mij nog altijd een volkomen raadsel hoe een roman tot stand komt. Ik moet er een paar schrijven vanwege domme contracten, maar ik voel nergens ook maar één druppel romanbloed in mij en ben een psycholoog van het jaar nul.' 'Wat hem echt bezighield was de functie van zijn gedichten. Aan Bert Bakker vertouwde hij toe: 'Ik laat het feit buiten beschouwing of mijn verzen van goede kwaliteit zijn, daar kan ik nu eenmaal persoonlijk niet over oordelen, maar mijn poëzie niet een kwestie van mijn geest is, maar van mijn totale structuur, en zij als zodanig niet het voorwerp van mijn geestelijke controle kan worden.' En aan Donker: 'Het wil mij maar niet uit de zin, dat er in de toekomst ook problemen van de poëzie dienen opgelost te worden. Dat poëzie ook een middel is om tot een idealer menszijn te geraken.'

Het gezin Aafjes kroop naar het eind van de oorlog: nauwelijks van geen geld, weinig boeren die te hulp schieten. Over de boer in bezettingstijd schreef hij een aanklacht: *Zijn hebrucht maakt van Holland een Klondyke*. De boer, hij werd een bot avonturier, Die goed delft uit een put van ons onthieren; Hij rooft den hangende zijn galmeval; Vergeet het niet, gij die me ut moet teren: Dáágt deer' boeren straks tot 's Lands tribunaal!

BEVRIJD

Direct na de oorlog waren er geen literaire prijzen weggelegd voor waarschijnlijk de twee belangrijkste dichters uit de oorlogstijd: Gerrit Achterberg en Bertus Aafjes. Zij waren aan de opbouw van hun oeuvre voor en aan het begin van de oorlogsjaren begonnen, vielen door omstandigheden toen uit de boot van de literaire jury's. Zij schreven tegen verschillende soorten verdrukking in de mooiste gedichten, maar zagen de broodnodige bekroningen na de oorlog (de een wilde maatschappelijk erkend worden, om daarmee bevrijd te worden van het ter beschikking van de regering gesteld zijn wegens een doodslag; de ander wilde vooral financieel ondersteund) gaan naar Jan Engelman, Muus Jacobse (schuilnaam van Klaas Heeroma) en Bert Voeten. Uit protest tegen het niet toekennen van de Lucy B. en C.W. van der Hoogtprijs 1945 werd aan Achterberg, op initiatief van onder anderen Hoornik en Vasalis, de eenmalige Pinksterprijs uitgereikt. Van Aafjes verscheen vlak na de bevrijding de bundel *In het atrium der Vessalinnen en andere fragmenten* (zoals *Afscheid van Amsterdam*; *Vaarwel Land*; *Het Hotel*; *De Tuin der Paauzen*) die 'op verzoek van M. Vasalis, mr. M. Nijhoff en dr. W. Gs. Helinga ten bate van den dichter gedrukt en uitgegeven werd dank zij de belangvolle medewerking van Drukkerij Meijer te Wormerveer, A.A. Balkema en J. van Krimpen in het jaartal 1945 in duizend exemplaren waarvan vijftig op Hollands papier.' Deze voorstude van *Een voetreis naar Rome* werd door Nijhoff 'een meesterwerk' genoemd en door Engelman 'een schoonheid, die

Waar de woestijn goud werd.

EL AL
ISRAEL AIRLINES

Israel, eens woestijnlandschap, nu een oase voor de verwende vakantieganger. Neem alleen al Jeruzalem. Hoofdstad van koningen en profeten en van eeuwenoude culturen en godsdiensten. Maar ook basis voor tal van interessante excursies, bijvoorbeeld naar het meer van Galilea, de Dode Zee, Massada, Elat. Kortom, een onvergetelijke vakantie. En die begint al op Schiphol, met EL AL. Perfectione service, gastvrije mensen en... stipt op tijd!

Israel
HARTVERWARMEND.

ISRAELIJSCH NATIONAAL VERKEERSBUREAU, WILDE KAPELSTEEG 2, 1012 NS AMSTERDAM, TEL. 020 - 249642.

holpen aan geld. Er was in Caïro een interparlementaire conferentie, waarvan hij voor de Nederlandse delegatie de cultureel attaché werd. De toenmalige fractievoorzitter in de Tweede Kamer voor de Partij van de Arbeid, M. van der Goes van Naters, schreef in zijn memoires: 'Ik vond hem ontzaglijk aardig, maar hij maakte een helemaal verhogende indruk.'

Naast de honger knaagde de heimwee. Ten einde raad voegde zijn vrouw zich in de loop van 1948 bij hem, de kinderen bij familie of internaten achterlatend. Wie de poëtische productie uit de drie Egyptische jaren bekijkt, moet spreken van een goudmijn. Maar de financiële omstandigheden waren erbarmelijk. 'Als het Nederlandse volk dichters wil hebben, laat het dan zorgen dat die dichters schrijven. Als de dichters van hun pen moeten leven, laat hen dan zorgen dat zij van hun pen leven.' Maar zo dacht het Nederlandse volk en zijn bestuurders niet. De schuld van bijna drie jaar verblijf in Egypte was bij een beviende Egyptische bankier opgelopen tot f 18.000,-. Die kon niet gedelgd worden met de opbrengst van de verkoop van de bundel *Het koningsgraf* in 1948 bij Meulenhoff, vanaf dat jaar zijn vaste uitgever. De katholieke kritiek was weer niet misselijk geweest. Adriaan de Roover schreef in *De Vlaamse Limie*: 'Het ontstellende nihilisme, dat Aafjes uit deze schandelijke verminning van het mens zijn (een smachtend erotomaan heimwee naar het huwelijksbed, naar de vrouw als lichaam en een afzwerven der Hogere Levenswaarden) distilleert, verdedigt hij in zijn verzen uitdagend, zonder geweten en met brutale oppervlakkigheid.' Aafjes werd meer en meer van katholieke zijde 'gore godsverloochening' verweten, 'gift dat Aafjes de jongere generaties inspuiten wil'. Opnieuw was het Vestdijk die hem in *Het Parool* verdedigde: 'Dit is de hoogste lof, die men deze dichter kan toezwaaien: dat hij nieuw en fris weet te blijven in iedere nieuwe regel, en het detail niet opoffert aan de monumentaliteit.' Een Hoornik maakte voor *Vrij Nederland* een juiste tussenbalans op: 'Zelden is een dichter zo vernederd, zelden ook zo buitensporig geprezen; men heeft hem een engel genoemd en een pornograaf, een afvallige en een godzoeker, een dromer en een oplichter, een plagiaat-pleger en een meester. Over één ding waren het welhaast al zijn critici eens, dat hij de dichter van het geluk is. En vooral deze kwalificatie raakt ternauwernood en dan nog zelden zijn wezen. Want hoe onbekommerd hij een enkele maal ook moge zingen, van zijn eerste verzen af is hij een gekweld. De thema's die hij behandelde zijn in alle tijden terugkerende motieven: de kortstondigheid van alle geluk, de onoverwinnelijkheid van het bestaan, de onbereikbaarheid van de 'andere', de trek naar Lethe, de pijn nergens thuis te kunnen zijn, noch in het godrijk, noch in het land der Antieken, waardoor zijn hart naar het aardse schoon haakt en zijn wil het versterven-zijn nastreeft.' Wie de poëzie echt las, kon de woorden van Hoornik beamen. Maar vele critici gingen, en dat zeer ten onrechte, uit van de gedachte dat Aafjes een rooms-katholiek dichter was, móest zijn gezien zijn verleden, en op zijn katholicisme werd hij vervolgens beoordeeld en veel verketterd. Wie van kwade wil was, of te lui om zelf te lezen, herkende in Aafjes' poëzie niet zijn grote thema van de angst. In een opstel over Marsman heeft hij eens geschreven dat de angst voor de dood de angst voor de absolute leegheid is. Dat was, met name in die Egyptische periode, het motief van zijn poëzie.

Vanwege schulden en heimwee wilde Aafjes naar Nederland terug. Aan Werumeus Buning schreef hij op 6 maart 1949: 'Ik ben in moeilijkheden en wel ernstig. Zo goed en zo kwaad als het ging hebben wij het leven hier in het oosten weten te rekken. Je begrijpt, om hier te leven heb ik geld nodig en dat geld moet dan nog wel uit deviezen bestaan.' Werumeus Buning, inmiddels publicist bij *De Telegraaf*, kon hem niet helpen aan een correspondentschap. Terugkeer naar Nederland werd bemoeilijkt vanwege, zoals zijn curator prof. Hellinga schreef, 'het hopeloze eigen beheer zijner financiën gedurende de oorlog'. Zijn advies: blijf weg uit Nederland. De belasting vraagt dan onmiddellijk duizenden gulden die er niet zijn. Een mogelijkheid om naar Zuid-Afrika te gaan werd voorgesteld. Aafjes reageerde: 'Zd. Afrika haat ik ongezien.' Hoofredacteur Lückert van de *Volkskrant* bracht redding: Aafjes kan nog een poosje weg blijven, als hij als een soort reizend correspondent zou schrijven over Egypte, Israël (de stichting van deze staat) en Libanon. Aafjes accepteerde het aanbod, zijn

stukken zouden gebundeld worden in *Arenlezers achter de maaier* (1950). In de inleiding op dit boek zou hij wrang schrijven: 'De mens leeft niet van brood alleen, maar tracht hij van de geest alleen te leven dan is hij ten dode opgeschreven. De wordingsgeschiedenis van de meeste proza's van dichters is prozaïsch. Zij is geldgebrek.'

REIZIGER

Tot omstreeks 1964 heeft Aafjes moeten reizen, artikelen schrijven, boeken over de reizen (boeken die overigens door de stijl van schrijven en de gedetailleerde informatie honderdduizenden lezers gingen boeien), om eindelijk van al zijn schuldeisers te zijn verlost.

Tussen december 1949 en april 1950 bezocht hij joden, Druzen, moslims en christenen in Israël en Jordanië, anderhalf jaar na de oorlog tussen de Arabische staten en de pas opgerichte staat Israël. Een eenvoudige pelgrimstocht door het voormalige Heilige Land was ontwaard in een bijna onmogelijke tocht dwars door het prikkelraam. Hij bundelde zijn verslag in *Vorstin onder de landschappen* (1952). Aan het leven van het ene hotel naar het andere toe kwam in 1952 een voorlopig eind, toen het gezin Aafjes zich kon vestigen in een deel van Kasteel Hoensbroek, toen eigendom van de Limburgse Staatsmijnen die van deze voormalige woonstee van Voltaire wel een cultureel centrum wilden maken. Aafjes' werkkamer was boven in het kasteel, alle voorzieningen (telefoon enzovoort) twintig meter lager. 'Ik heb wel eens uitgerekend dat ik door dat naar boven en beneden lopen elke maand de Mount Everest beklim.' Er moest geld verdiend worden, en dat kon niet in die ivoren toren, dus werd er weer gereisd, naar Frankrijk, drie maanden op zoek naar Van Gogh; met het schip Witmarsum naar de Golf van Mexico, Amerika en terug (zie: *Ik ga naar Amerika*, 1956), naar Italië (zie het negen maal herdrukte reisboek *Capriccio Italiano*, 1957) naar Griekenland (vooral *Odysseus achterna*), Marokko, enzovoort, enzovoort. Wie zo reizen moet, wie zo schrijven moet, wie een gezin te onderhouden heeft en wie schulden moet aflossen, komt niet aan poëzie toe. In 1952 schreef Aafjes aan Roland Holst: 'Of de Muze nog bij mij komt. Neen nog niet met haar pink. Zij is achtergebleven in het hete en mysterieuze Egypte. Sinds *In den beginne* heb ik geen regel meer gedacht in poëzie. Ik doe mijn werk voor de krant - de Mammou voor iedere dichter - zo goed mogelijk. Met dit effect dat de krant als een bloedzuiger mij juist zoveel poëtisch bloed afpapt dat mij niet voldoende meer rest om driftig samen met de Muze samen te leven. En dan nog dit. Ik heb angst voor haar gekregen sinds mijn vlagen van poëzie telkens weer eindigen in zulke diepe fysieke en geestelijke depressies. Als de Muze mij nog wil, zal zij met geweld moeten komen.' De Muze kwam nog een keer, en de bundel *De karavaan* (1953) was er het resultaat van: *Gelijk de potvis spooft de walvijn mij uit, Ik wierp de Jonas uit mijn ziel naar buiten, De altijd vluchtende leugenprofeet, Nu ben ik als een ruim vol draab en wier, Een donker ruim vol droeve vucht en koude, Echter een ruim dat van mijzelf vervuld is Want van mijzelf verlaten.*

Lückert van de *Volkskrant*, die voor en achter zijn rooms-katholieke lezers stond, onttraadde de dichter publicatie van de bundel. Toen die toch verscheen, werd Aafjes' medewerking aan deze krant opgezegd. Dat was voor de dichter een slecht moment. Het eind van de schuldallossing was net in zicht, een vierde kind, Daphne, kondigde zich aan. Aan Bert Bakker schreef hij: 'Poes (zijn vrouw, W.H.) en ik zitten er hopeloos bij. Het ene dwangbevel na het andere dwarrelt binnen: een sneeuwbui. Af en toe komt een deurwaarder treiterend naar het meubilair kijken en weet zelfs uit de kinderkamer nog geld te slaan.' Terwijl toeristen op het kasteelplein idyllisch keken naar de toren waar de 'dichter van het geluk' aan het schrijven moest zijn, schreef hij opnieuw aan Bakker: 'Een week geleden ging ik door de knieën: Poes en de kinderen hadden al dagenlang op water en brood geleefd en de electriciteit was afgesneden. Ik belde toen Meulenhoff op om een toelage voor een maand. Maar hij was in het buitenland en de procuratiehouder weigerde.' (Later zou zo'n toelage overigens wel volgen.) *De Volkskrant* niet meer, dan maar *Elseviers Weekblad*, waar Mi-

BERTUS AAFJES

Het E.L. Hoornik, het de geschied van de dichter Aafjes, Kain's Geslacht (1950) en W.H. van der

Bij de brandweer van Tolon, die door dichter Aafjes werd opgericht. Na de verdrinking van Ouda's jachtboot

Bertus Aafjes, 1958 (foto Ad Wipac)

Met A. Roland Holst voor het huisje in Swolgen,
eind jaren zeventig

chiel van der Plas zorgde voor opdrachten aan de dichter. Najaar 1953 meldde Aafjes aan Bakker: 'Ik werk mij een breuk, al wandelend voor Elsevier. Morgen moet ik weer bij een belastinginspecteur komen om mij te verantwoorden. Die lieden geven je op de duur het gevoel een professionele gangster te zijn.'

voor een literaire prijs bij het Internationaal Concours de poésie de Florence te hebben geëind (gedichten uit *De kurven* – die oorspronkelijk Licht dan paljas zou breken – waren vertaald door prof. Teccì, directeur van het Instituut voor Germanische Talen) – de ereprijs ging postuum naar Dylan Thomas –, konden dreigementen van schuldloze 'grutters' niet meer met gedichten worden betaald. Van der Pals daagde hem uit om in *Elsbeth* te schrijven over de toen populaire experimentele dichters. Door geldloos gedwongen nam hij de uitdaging aan, terwijl hij uitgekend de minst geschikteichter was om over de jongste poëzievernieuwing te schrijven. Immers, direct na de oorlog was hij uit Nederland vertrokken, had geen Nederlandse poëzie gekend of gevolgd, wist niets af van de restauratie in Nederland waartegen de Experimenten zich verzetten en moest de ploteling consummatie van Vijftien, zoals de Nederlandse literatuurkritiek het noemde, overleiden op de al vast normen en verdragen hadden weggetrokken en dat in hun ogen schoorbek haar huid had verbrand (Lucebert). Hij begreep er weinig van maar schreef angstlos dat de psalmiserende dichters te grondig te werk waren gegaan. Zij hadden ook de bodem waarop zij stonden onder zich weggesloopt. Zij hingen in de ruimte. In een exes van haat en walging hadden zij alles zo grondbestrijkt dat zij in een luchtdigje waren beland. Elk van hen was nog alleen maar met zichzelf over. En met zichzelf bezig. (...) Hij heeft getracht een nieuwe wereld te lanceren. En het resultaat van zijn handelen is kruiswoordraadsels en kryptogrammen van vermaagd gevoel en gewoelns intellect, die de lezer maar moet proberen terug te brengen tot de properties van de verstaanbaarheid. (...) Men bewaaren zijn bewaaren tegen het extreme experimenteren, dat maar al te vaak het onderbuikwinst in some zet en doorloopt, met één voet in de emotionale waartal, met de andere voet in de intellectuele waartal belandt. (...) Ik heb tegen deze dichtergroep wellicht bewaars als ik heb tegen de late Heidegger-Lucebertgroep. Zij is niet te theoretiseren. De reactie van de experimenten is niet te theoretiseren. Het is te theoretiseren. Aafdes werd in het indertigste groot. De kromen op de Kring, aan Jan Euborg, bood hem een boort aan aan W.H.) en bij wegende. Vanaf dat ogenblik bestond het indertigste, vertelde Aafdes vijfendertig jaar later. Het net en zij zein hooft, ook dat hij zich op veel punten had vergist. In 1966 bij hij in een interview: "Lucebert en Claus zijn onder anderen klassiek geworden. Als ik deze aafdes nog eens zou moeten schrijven, zouden waarschijnlijk geen twee woorden betrefte de

agressieve berlijn Aar-
jes op de nieuwe beweging deed, keerde het gelijc tegen
hem, en ook de aangevallenen, de Vijftigf allen, zetten
een tegenoffensief, wa hui goed reageerde, maar bij
vrijheid, ook de tegenwoordige, die hem tot op mo-
ment bewonderd, ja versmaad en geïntereerd hadden, oude
vrienden en medestanders. Hui gehavend uit die
strijd en wat er gebeurde doet sterk denken aan wat Rudy
Kousbroek in een aangrijpend artikel schreef over het me-
chanisme dat lookom zodra een dier beschadigd wordt.
Het ging onder andere over geopereerde katten: was haar
littelen duidelijk zichtbaar dan werd het haar opgejaagd,
gemutilleerd en/of doodgeslagen. 'Voor Aafjes betekende
dit: doodgeworden worden door de (angstige) kritiek. Maar
er gebeurde meer: hui kon geen gedicht meer schrijven. Ie
enkele getrouwen moest hui vertellen. Aan Bert Bakker
schreef hui: 'Verzen heb ik niet voor je. Ik schrijf er schijn-
baar, maar schijf uitsluitend voor de wekelijkse papiermollen.'
En later aan dezelfde eindredacteur van het literair tijds-
chrift *Maatfat*: 'Beste Bert, ik zweer je, ik heb geen enkel
verruig liggend.

Na publicatie van *De blinde harpenaar* (1955), die hichingen van de poëzie der oud-Egyptenaren die hij in 1948 had ontdekt, nam hij het besluit dat het grootste deel van zijn dichtelijk oeuvre niet meer mocht worden herdrukt. Een besluit waarop hij pas acht jaar later terugkwam, toen hij toestemming gaf voor een vernieuwde herdruk van deze bundel.

Hij zette het vertalen van zijn *Odysee*-vertaling door, niet in hexameters zoals de vroegere vertalingen van Vosmaer, Aegidius Timmerman, P.C. Boutens en Jan van Gelder, maar in jamben, waarvan Adriaan Morriën schreef: 'Dat is te verdedigen. De voorbeden die er in onze taal van hexameters bestaan zijn niet erg gelukkig, doch bijna altijd hoogst gekunsteld en gewrongen aan het eerst zijn wel Boutens' vertalingen, verbluffende prestaties op zichzelf, maar vrijwel onleesbaar.' En het reizen werd voortgezet, om den brode, maar, schreef hij in 1958, 'Van der Plas: Zelfs het soort "verschafte" gedichten, dat ik nu heb, is niet uit Egypte, Griekenland en nu Pompeii, of nu het sul te houden. De persoonlijke onkosten die de dichtingen (boeken) gaan zijn, nu groot dat ik de boeken opgeeft, heb voor ze verschenen zijn.' Een enkele serieuze criticus waardeerde zich de reisboeken als *In de schone Helena* 1960 te beschrijven, zoals Kees Feen: 'Vertellen als Aafjes kennen er weinigen van onze schrijvers. Aafjes is geen dorre anecdotisch, geen vermoedende en ijdele etaleur van kennis. Hij speelt op een paar saaiere wonderliker melodien dan anderen op een bank gekorkeerd.'

Na met de schouder en tekenaar Charles Eyck het gisten-
de Romeinse volksleven rond het sterven van paus
Pius XII te hebben verslagen, vertrok Aafjes naar Pom-
peji, dat hij maandenlang doorkruiste om aan de hand
van schilderingen, inscripties, gipsafgietsels, antieke li-
teratuur, mededelingen van godsen en archeologen te re-
construeren wat het natuurgeweld in enkele uren tot stil-

Wat Aafjes verweten werd, bijvoorbeeld door Lucebert in een lange Open Brief, was dat hij een pleidooi had gehouden voor het gezond verstand (dat zo uitgekend werd gebruikt door de mensen van de restauratie) en dat hij 'nu blijkbaar liever de mammon dan de muziek dient'.

NIEUW ISOLEMENT

Wat gebeurde nadien? Vassals (die na die jaren haar vele ongepubliceerde gedichten ongepubliceerd liet, een enkele uitzondering daer 'n artikel schreef): 'In 1900, zo totaal die anderen niet agressieve Bertus Aaf, keerde het getui tegen de Vijftigers alleen, zetten recht was, maar bij hen die hem tot op dat momentmeêr hadden, oude kwam gehavend uit het denken aan wat Rudy Winkel schreef over het medelid beschildigd wordt. Eene katten: was haar over het der opegeaand, ' Voor Aafjes betekende (de angstige) critici. Maar edicht mee schrijven. De stellen. Aan Bert Bakker voor je. Ik schrijf er geen, wekelijks papiermolens, ' van het literair tijdwer je, ik heb geen enke-

Na publicatie van *De blinde harpenaar* (1955), die hichingen van de poëzie der oud-Egyptenaren die hij in 1948 had ontdekt, nam hij het besluit dat het grootste deel van zijn dichtelijk oeuvre niet meer mocht worden herdrukt. Een besluit waarop hij pas acht jaar later terugkwam, toen hij toestemming gaf voor een vernieuwde herdruk van deze bundel.

Hij zette het vertalen van zijn *Odysee*-vertaling door, niet in hexameters zoals de vroegere vertalingen van Vosmaer, Aegidius Timmerman, P.C. Boutens en Jan van Gelder, maar in jamben, waarvan Adriaan Morriën schreef: 'Dat is te verdedigen. De voorbeden die er in onze taal van hexameters bestaan zijn niet erg gelukkig, doch bijna altijd hoogst gekunsteld en gewrongen aan het eerst zijn wel Boutens' vertalingen, verbluffende prestaties op zichzelf, maar vrijwel onleesbaar.' En het reizen werd voortgezet, om den brode, maar, schreef hij in 1958, 'Van der Plas: Zelfs het soort "verschafte" gedichten, dat ik nu heb, is niet uit Egypte, Griekenland en nu Pompeii, of nu het sul te houden. De persoonlijke onkosten die de dichtingen (boeken) gaan zijn, nu groot dat ik de boeken opgeeft, heb voor ze verschenen zijn.' Een enkele serieuze criticus waardeerde zich de reisboeken als *In de schone Helena* 1960 te beschrijven, zoals Kees Feen: 'Vertellen als Aafjes kennen er weinigen van onze schrijvers. Aafjes is geen dorre anecdotisch, geen vermoedende en ijdele etaleur van kennis. Hij speelt op een paar saaiere wonderliker melodien dan anderen op een bank gekorkeerd.'

Na met de schouder en tekenaar Charles Eyck het gisten-
de Romeinse volksleven rond het sterven van paus
Pius XII te hebben verslagen, vertrok Aafjes naar Pom-
peji, dat hij maandenlang doorkruiste om aan de hand
van schilderingen, inscripties, gipsafgietsels, antieke li-
teratuur, mededelingen van godsen en archeologen te re-
construeren wat het natuurgeweld in enkele uren tot stil-

te en bewegingsloosheid gedoemd, het dagelijkse leven in de antieke wereld van Pompeji en Herculaneum vóór de uitbarsting van de Vesuvius in het jaar 79. Over zijn boek *De dag van granschip in Pompei* schreef C.J. Kelk in *De Groene Amsterdammer*: 'Dit is een bijzonder boeiend boek geworden, dat maar één nadeel heeft. Als men het heeft gelezen, is alle verlangen om met eigen ogen te zien, gedooft, zo precies en indringend, zo plastisch en kleurrijk heeft Aafjes die in agonie verstarde Pompejaanse samenleving in woorden omgezet.'

Tijdens een Japanse reis kwam Aafjes in aanraking met verhalen over een rechter, Ooka Echizan no Kami Tadasoeka, een soort achttiende-eeuwse Sherlock Holmes uit het land van de rijnzende zon die door zijn wijze beslissingen een legendarische roem verworft. Zijn uitspraken werden tot spreekwoorden: 'Een ladder tegen de wolke, staat voor een wankelende zaak'; 'Hoewel de mensen nog niet eens honderd jaar oud worden, koesteren zij zorgen voor duizend jaar'. Op Aafjes besloot, het reizen en de reiseverhalen zat, om rechter-Ooka-verhalen te gaan schrijven, vanuit zijn opgedane kennis van de volksraad, de Japanse cultuurgechiedenis en de reincarnatiegedachte. Hij bezocht daartoe opnieuw Japan, las bibliotheken, op zoek naar meer materiaal over de beroemde rechter. Hij vond zelfs nog straatverrellers die met hun verhalen tot aan de traditie van rechter Ooka te ruggingen. Daarna werkte hij acht maanden aan *Een lampion voor een blinde* dat tot Boekenweekgeschenken (oplage 220.000 exemplaren) werd gekozen.

Van het minnerie waaronder cultuur viel kreeg Aafjes eindelijk een toelag, hij had er bijna zestig jaar voor moeten worden. Prompt daarop verhuiste hij met zijn vrouw naar het Noordindisch-Swluigen, om er in een bijna volledig isolement in een huize in het mastbos werken: aan sprookjes voor kinderen, aan verhalen, aan eugdenherinneringen (vorg jar gepubliceerd onder de titel *Sneeuw van twéler*). Tot de schaarse vaste bezoekers behoorde tot vlak voor diens dood A. Roland Holst. Aan Van der Plas had Aafjes in 1972 vanuit Bangkok al geschreven: „deze avond bemerk ik, dat ik voor het eerst weer sinds jaren gedichten kan lezen. Ik was er volkomen ongevorig voor geworden. Het laatste wat ik nog aan poëzie kon lezen was, bij fragmenten, de Mei van Gorter...“ Hij leek de concentratie voor de poëzie te hebben gevonden. Nog een keer verliet hij zijn zelfgekozen isolement, toen het werk van Terre des Hommes, de internationale stichting die kinderen in de derde wereld helpt, voor de televisie werd getoond. Spontaan besloot hij met zijn vrouw naar landen als Sierra Leone te gaan, om er te helpen en om er, belangeloos, in Nederland via de televisie fondsen voor te werven. Het doel: 10.000 kinderen adopteren (f 450,- per kind) werd in 1977 gehaald. Aan Rank Joneckheer schreef hij: „We zijn tot aan de knieën afgeseten van moedheid maar niet ongelukkig“, om prompt over te gaan op zijn literaire geschiedenis.

denis. 'Ik heb een fatale vergissing begaan toen in Elievier...'; en 'Zijn eigen potstaple verklaren, is haar spookje aan het kruis, waarvan zij niet meer kan worden afgenomen. Wat er nog komen kan of mag... dat interesseert mij tot dit ogenblik matig.

De fysieke inspanningen in Afrika leidden tot een hart-aanval, waarvan de dichter in 1979 herstelde. Hij schreef toen de bundel *Deu Siwa Nature*, over de erotiek die op een wijze goddelijk kan zijn. De gedichten, een afwijzing van *Casti comubini* en *Humanitas vitae*, werden een jaar later in een kleine oplage gepubliceerd, bijna doodgezwegen, ware het niet dat Komrij (de Aafjes in toedienstelling tot een aantal Vijftigers wel in zijn poëziebiobibliolezing had opgenomen) zich amuseerde om de 'potstierlijke erotische metaforen', de Aafjes verzoenen zou hebben 'omdat hij z'n wijwater en z'n owels niet kan vergeten'. Het zij wel diep, het idee dat Aafjes en rooms-katholiek dichter is.

Aan Michel van der Plas schreef Aafjes op 8 november 1983: 'Dichters liggen, bij hun leven, onder hun eigen grafsteen. Jij warm. Ik koud.' Volgend jaar verschijnen zijn *Verzamelde gedichten*.

WIM HAZEL

mazda Perfecte harmonie tussen mens en machine.

Stijl en klasse zijn onmiskenbaar aanwezig bij de Mazda 626.

En zodra de 626 voorbij zoef
weet je dat die kwaliteiten niet be-
perkt blijven tot zijn fraaie uiter-
lijk. Dat wordt helemaal duide-
lijk als je in de 626 rijdt.

Alle motoren, van de pittige 2.0 diesel en 1.8 benzinemotor tot en met de vurige 2 liter 16 klepper met dubbele bovenliggende nokkenas, bieden uitstekende prestaties.

De wegligging staat, mede dankzij het speciaal door Mazda ontwikkelde TIL-achterwielophangingssysteem, op een zeer hoog niveau. Waardoor je, ook onder moeilijke omstandig-

heden, volledige controle over
het stuur heeft.

Dit comfortabele gevoel wordt
nog eens ondersteund door
het ruime en fraai ontworpen
interieur.

Door dit alles biedt de Mazda 626 de rust, het comfort en de ruimte die nodig is om je doel te bereiken. En de garantie dat het in alle situaties verblijft.

BEREIK JE DOEL IN STIJL.

De Mazda 626 Hatchback